

رابطه شهرهای خلاق و توسعه فرهنگی

عباس زمانی^۱

دکتری مدیریت رسانه، مدیر گروه علوم ارتباطات، موسسه آموزش عالی دانش پژوهان پیشرو، اصفهان، ایران

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال ششم، شماره اول، پیاپی ۲۱، زمستان ۱۴۰۰، صص ۳۹ - ۵۰

چکیده

یکی از مهم‌ترین مباحث رشد، پیشرفت و توسعه جوامع در حدود ۴ دهه گذشته، توجه به توسعه پایدار و ابعاد سه‌گانه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن است. با مطالعه ادبیات این حوزه در می‌یابیم که در این نوع توسعه نقش عوامل اجتماعی، نیروی انسانی و فرهنگ جوامع چشمگیر و پر رنگ است. از طرفی طی چند سال گذشته ایده شهرهای خلاق، مبحثی جدید و مورد توجه مطالعات شهری بوده که بر بهتر شدن محیط و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان تأکید دارد. بر همین اساس پژوهش حاضر باهدف تبیین نقش شهرهای خلاق در توسعه فرهنگی جوامع با روش مروری و مطالعه کتابخانه‌ای منابع موجود انجام شد. بدین منظور با مطالعه اسنادی و فیش برداری از بیش از ۲۰ منبع و مقاله علمی، مؤلفه‌ها و شاخص‌های توسعه فرهنگی و شهرهای خلاق شناسایی شد. نتایج نشان داد که مؤلفه‌های «تمرکز»، «تنوع» و «تحرك» در شهرهای خلاق باعث به وجود آمدن نیاز به ایجاد فضاهای فرهنگی، تربیت و آموزش نیروی انسانی، تقویت فرهنگ‌ها و افزایش مشارکت فرهنگی، تولید و افزایش کالاها و خدمات فرهنگی، تقویت عقل‌گرایی، رشد صنایع خلاق و... می‌شود. این در حالی است که به نظر می‌رسد بین توسعه فرهنگی و شکل‌گیری شهرهای خلاق رابطه‌ای دیالکتیکی وجود داشته باشد به گونه‌ای که شهرهای خلاق، توسعه فرهنگی را تسهیل نموده و توسعه فرهنگی باعث ظهور و تقویت شهرهای خلاق بشوند. **واژگان کلیدی:** توسعه پایدار، توسعه اجتماعی، توسعه فرهنگی، شهرهای خلاق.

۱. نویسنده مسئول: zamani@daneshpajooan.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

فرایند سیستم‌های طبیعی بدون دگرگونی‌های شدید (قرخلو، ۱۳۸۵).

در حقیقت توسعه پایدار، توسعه‌ای است که تأمین کننده خدمات پایه‌ای در ابعاد زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی برای همه باشد بدون آنکه محیط زیست و شرایط زندگی نسل‌های آینده را به خطر بیندازد.

در میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی توسعه پایدار، توجه به بعد اجتماعی و زیرمجموعه‌های آن به دلیل وجود عوامل انسانی و فرهنگی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و از همین روی «توسعه فرهنگی^۱» را یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار به شمار می‌آورند چرا که تحقق توسعه پایدار ارتباط بسیار نزدیکی با فرهنگ و شیوه زندگی انسان‌ها در جوامع گوناگون دارد.

از طرف دیگر در چند سال اخیر، رویکرد جدیدی در ادبیات اجتماعی و مدیریت شهرها ظهور نموده به گونه‌ای که ادبیات «شهرهای خلاق» از مباحث رایج مجامع ملی و بین‌المللی به شمار می‌رود.

در این پژوهش محقق در صدد است تا ضمن بررسی ادبیات توسعه پایدار و توسعه فرهنگی، همچنین ویژگی‌ها، شاخص‌ها و مؤلفه‌های شهرهای خلاق، رابطه شهرهای خلاق در توسعه فرهنگی را تبیین نموده و به این سؤال پاسخ دهد که نقش شهرهای خلاق در توسعه فرهنگی جوامع چیست؟

مبانی نظری

توسعه پایدار

واژه توسعه از نظر لغوی به معنی بسط یافتن، درک کردن، تکامل و پیشرفت است که گرچه از قرن هشتم هجری (قرن ۱۴ میلادی) برای توضیح برخی پدیده‌های اجتماعی به کار رفته است لیکن استفاده

با بروز مشکلات و معضلات ناشی از صنعتی شدن جوامع، خرد جمعی بین‌المللی به این نتیجه رسید که باید راهی جدید در مسیر پیشرفت و توسعه کشورها برگزیند تا ضمن حفظ دستاوردهای گذشته، آینده‌ای عاری از تخریب محیط و منابع برگزیند و از این هنگام، تعاریف مرتبط با توسعه تغییر کرد و توسعه همه جانبه و پایدار در دستور کار سازمان‌های جهانی قرار گرفت. «توسعه پایدار» فرایندی است که طی آن جوامع مختلف از شرایط اولیه عقب ماندگی و توسعه نیافتگی عبور کرده و با عبور از مراحل تکاملی کم و بیش یکسان د تحمل دگرگونی‌های کیفی و کمی به جوامع توسعه یافته تبدیل شوند (بهرام زاده، ۱۳۸۲).

در این رویکرد، برای اینکه بتوان یک توسعه را پایدار نامید، باید از چهار مشخصه برخوردار باشد که عبارت است از:

۱) بهره‌وری که یک معادله می‌پویا بین سیستم طبیعی و سیستم اجتماعی - اقتصادی ایجاد می‌کند و تولید غذا و کالاها را برای مردم تضمین می‌کند، بدون اینکه به سیستم ضرری برساند.

۲) عدالت که در واقع مبین ظرفیت جامعه در توزیع عادلانه فرصت‌ها و تهدیدهایی که ناشی از کاربرد یا تغییر سیستم‌های طبیعی پیرامون هستند، می‌باشد. این اصطلاح در باره توزیع ثروت نیز به کار می‌رود.

۳) انعطاف پذیری که مبین ظرفیت جامعه در واکنش به فشارهای طبیعی یا تحمیلی با ضربه‌های ناگهانی گفته می‌شود. انعطاف پذیری یعنی قابلیت سیستم برای ترمیم یا نگهداری سطح بهره‌وری در بی‌نظمی‌های کوتاه یا طولانی مدت.

۴) ثبات یعنی ظرفیت جامعه در ادامه استفاده یا تغییر

2. Cultural Development

1. Sustainable Development

وسیع از این واژه به‌عنوان یک چارچوب تحلیلی برای درک پیشرفت جوامع انسانی، به بعد از جنگ جهانی دوم و در دهه‌های ۱۹۶۰-۱۹۵۰ مربوط می‌شود (عزیزی و هاشمی، ۱۳۹۵).

در گذشته مفهوم توسعه صرفاً در برگیرنده توسعه اقتصادی جوامع بود اما با گذشت زمان اندیشمندان به این نتیجه رسیدند که در مسیر توسعه بایستی ابعاد اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی باهم در نظر گرفته شده و این ابعاد با نوعی فرایند «هم- تکاملی»، تعدیل و بررسی شوند تا هدف نهایی توسعه پایدار محقق شود (زمانی و جواهریان، ۱۳۹۴).

بر این اساس «برای اولین بار در سال ۱۹۷۹ توسعه پایدار حول سه محور توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی و حفظ محیط زیست ارائه گردید» (خلیلیان، ۱۳۹۶: ۲۷).

در اسناد یونسکو^۱ (۱۹۹۸) مفهوم پایداری این گونه مطرح شده که هر نسل باید منابع آب، هوا و خاک را بدون آلودگی، همانند زمانی که این منابع بر روی کره زمین به وجود آمدند، برای نسل بعد باقی بگذارد (پرمن و همکاران، ۱۳۸۲).

در سال ۲۰۰۱ در گزارش‌های «سازمان همکاری و توسعه اقتصادی»^۲ توسعه پایدار «تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی برای حداکثر سازی رفاه انسان فعلی بدون آسیب به توانایی نسل‌های آتی برای برآورده کردن نیازهایشان» تعریف شد (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۰۱: ۱۱).

در ادامه با پررنگ شدن ابعاد کیفی توسعه پایدار با تأکید بر عدالت، آزادی و کیفیت و ظهور پیامدهای اجتماعی مشکلات امروز مانند رشد جمعیت، کمبود

منابع و مانند آن که تا چند دهه پیش به‌اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته بود، فرایند تغییر تعاملات و تعهد به فاکتورهای اجتماعی در فرایند توسعه پایدار یا اصطلاحاً پایداری اجتماعی از اهمیت بیشتری برخوردار شد (واعظ زاده و همکاران، ۱۳۹۴).

در آخرین تحولات توسعه، «روسای دولت‌ها، نمایندگان بلندپایه نهادهای تخصصی سازمان ملل متحد و جامعه مدنی در سپتامبر ۲۰۱۵ گرد هم آمدند و در مجمع عمومی ملل متحد، دستور کار توسعه پایدار ۲۰۳۰ را تصویب کردند که شامل ۱۷ هدف اصلی و ۱۶۹ هدف ویژه است که نقشه راه جامعه بین‌المللی را در زمینه توسعه پایدار برای پانزده سال آینده ترسیم می‌کند» (سازمان ملل متحد، ۱۳۹۶: ۸).

دستور کار ۲۰۳۰ توسعه پایدار، حقوق افراد را محترم می‌شمارد و از دیدگاهی انسانی در مورد توسعه بهره می‌گیرد. این دستور کار، بر اصول کرامت و حقوق بشر، عدالت اجتماعی، صلح، شمول اجتماعی و حفاظت و تنوع قومی، فرهنگی و زبانی و نیز بر مسئولیت مشترک و پاسخگویی استوار است (سازمان ملل متحد، ۱۳۹۶: ۸).

در واقع دستور کار جدید ملل متحد با محور قرار دادن توسعه متوازن و همه جانبه انسانی، مؤلفه‌های توسعه اجتماعی و فرهنگی را مهم بر شمرده و بر آن تأکید کرده است که البته برخی شاخص‌ها و مفاهیم تعریف شده آن به‌ویژه در حوزه فرهنگی- اجتماعی با ارزش‌ها، هنجارها و فرهنگ کهن ایرانی- اسلامی ما در تضاد بوده یا به‌نوعی برای ما قابل درک و پذیرش نیست و از این جهت نقدهایی از سوی اندیشمندان داخلی بر آن وارد شده است.

در مجموع می‌توان گفت که «واژه توسعه پایدار به مفهوم گسترده آن، شامل اداره و بهره برداری صحیحی

1. UNESCO

2. Oecd: Organisation For Economic Co-Operation And Development

و کارا از منابع پایه، منابع طبیعی، منابع مالی و نیروی انسانی است برای نیل به الگوی مصرف مطلوب، همراه با به‌کارگیری امکانات فنی و ساختار و تشکیلات مناسب برای رفع نیاز نسل‌های امروز و آینده به‌طور مستمر و قابل رضایت می‌باشد» (زمانی و جواهریان، ۱۳۹۴: ۱۸۵).

توسعه فرهنگی

یکی از موضوعات مورد توجه در توسعه پایدار اجتماعی مقوله فرهنگ و توسعه فرهنگی است. مفهوم توسعه فرهنگی از اوایل دهه ۱۹۸۰ به بعد از طرف یونسکو در مباحث توسعه مطرح شد و از مفاهیمی است که نسبت به سایر بخش‌های توسعه بار ارزشی بیشتری دارد.

سازمان جهانی یونسکو توسعه فرهنگی را چنین تعریف نموده است: «توسعه و پیشرفت زندگی فرهنگی یک جامعه باهدف تحقق ارزش‌های فرهنگی، به صورتی که با وضعیت کلی توسعه اقتصادی و اجتماعی هماهنگ شده باشد». «منظور از توسعه فرهنگی، تحول ساختارهای فرهنگی از شکلی کهن و سنتی به صورتی نو و جدید است. در توسعه فرهنگی، همه آداب و رسوم، قوانین و مقررات، اعتقادات و باورهای دینی و اخلاقی جامعه در قالبی جدید نمایانگر می‌شود. بخشی از این عناصر فرهنگی که با اهداف و شکل جامعه نوین، همخوانی دارد تقویت شده و بخشی دیگر که در تضاد با الگوهای توسعه قرار می‌گیرد، ضعیف یا حذف می‌شود (قلی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۷۸).

توسعه فرهنگی به معنای ایجاد تحول و خلق ارزش‌ها، روابط اخلاقی و هنجارهای مناسب است که برای ارضای نیازهای آدمی، زمینه‌های لازم را در قالب اجتماع فراهم می‌کند (آشوری، ۱۳۵۷: ۴۱).

به عقیده برخی اندیشمندان، هسته مرکزی توسعه

فرهنگی گسترش تفکر عقلانی در میان آحاد جامعه و امکان دسترسی به منابع اطلاعاتی موجود جامعه است که با ظهور و گسترش آموزش رسمی امکان پذیر می‌شود (چلیپی، ۱۳۷۵: ۲۴۸).

ابعاد و مؤلفه‌های توسعه فرهنگی

از مجموع تعاریف و نظریه‌های که درباره توسعه فرهنگی بیان شده می‌توان مهم‌ترین شاخص‌های توسعه فرهنگی را شامل: (۱) عقل‌گرایی و اهمیت دادن به نقش عقل؛ (۲) نگاه مثبت به دنیا و امور دنیوی؛ (۳) رویکرد تعاملی با دیگر فرهنگ‌ها و (۴) باور به آزادی بیان برشمرد (پهلوان، ۱۳۷۸).

از دید سازمان یونسکو شاخص‌های توسعه فرهنگی در سه بعد خرد ورزی، تبادل اطلاعات و فردیت (ارزش فرد در فرهنگ) عبارت است از: نرخ باسوادی، عناوین کتاب ترجمه شده، واردات کتاب، صادرات کتاب، تولید کتاب، مصرف سرانه کاغذ، تعداد کتابخانه‌ها، تعداد روزنامه‌ها بر حسب ۱۰۰۰ نفر، تعداد کامپیوتر شخصی، تعداد کامپیوترهای آموزشی، کاربران اینترنت، محافظه کاری، استقلال عاطفی فرد از جمع، استقلال فکری فرد از جمع، توجه به ابعاد فرهنگی توسعه، حفظ و تقویت هویت‌های فرهنگی، گسترش مشارکت در حیات فرهنگی، ترویج همکاری‌های بین‌المللی فرهنگی (یونسکو، ۱۳۷۹).

در تحقیقی دیگر شاخص‌های توسعه فرهنگی شامل:

(۱) بهره‌وری امور فرهنگی و هنری؛

(۲) صنایع فرهنگی و هنری؛

(۳) نیروی انسانی فرهنگی و هنری؛

(۴) فعالیت‌های اقتصادی فرهنگی و هنری؛

(۵) خدمات فرهنگی و هنری؛

(۶) پژوهش‌های فرهنگی و هنری؛

(۷) بودجه فرهنگی و هنری و

۸) مشارکت فرهنگی و هنری در قالب یک مدل مفهومی شاخص‌های توسعه فرهنگی تدوین شده و به تأیید رسیده که به‌نوعی نگاه مدیریتی به توسعه فرهنگی داشته است (حاج کاظمیان، ۱۳۸۷).

یادآور می‌شود توسعه فرهنگی فرآیندی کیفی و ارزشی است که برای دستیابی به اهداف توسعه در برنامه ریزی‌های فرهنگی و ارزیابی آن، از نشانگرها و شاخص‌های کمی استفاده می‌شود.

بعد کمی توسعه فرهنگی شامل: افزایش شمارگان کتاب، تأسیس کتابخانه‌ها، افزایش تیراژ روزنامه‌ها و نشریات، تأسیس موزه‌ها و فضاهای فرهنگی و هنری، سینما، تئاتر، تقویت رسانه‌های محلی و...؛ و بعد کیفی آن تقویت هویت‌های دینی و فرهنگی، پاسداری از آداب و رسوم، زبان، ارزش‌ها و میراث فرهنگی غیرمادی و.. است که میان بعد کمی و کیفی فرهنگ ارتباطی دوسویه برقرار است (جوادی، ۱۳۸۴؛ بیک محمدی و همکاران، ۱۳۹۶).

در مجموع توسعه فرهنگی را می‌توان فرآیند ارتقاء ابعاد گوناگون فرهنگ شامل نگرش‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، قوانین، سنت‌ها، آداب و رسوم و.. در راستای اهداف مطلوب اجتماعی یک جامعه دانست که زمینه ساز رشد و تعالی انسان‌ها خواهد شد.

توسعه فرهنگی و شهرهای خلاق

در مسیر تحقق توسعه، مردم، دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و سازمان‌های غیردولتی عاملان توسعه در ابعاد مختلف در نظر گرفته می‌شوند (بهرام زاده، ۱۳۸۲).

در این میان شهرداری‌ها و مدیریت‌های شهری به‌عنوان نهادهای عمومی و تقریباً غیردولتی نقش بسزایی در تحقق اهداف توسعه در جوامع محلی دارند. یکی از موضوعات مورد توجه مدیریت‌های شهری

در این حوزه دستیابی به شهرهای پایدار و شهرهای خلاق است. شهر خلاق و نوآور از جمله مباحث جدید مطالعات شهر پایدار است. شهر خلاق یک مجتمع شهری را توصیف می‌کند که فعالیت‌های فرهنگی بخش‌های مختلف آن یکی از مؤلفه‌های اقتصاد شهر و کارکرد اجتماعی آن را تشکیل می‌دهد. در محیط شهر خلاق به شکل‌گیری ایده‌ها و تبدیل آن‌ها به پدیده‌های راهگشا در راستای حل چالش‌های مختلف و چند بعدی شهر می‌انجامد (عربیون و همکاران، ۱۳۹۵).

ایده شهر خلاق مبحثی جدید و مورد توجه در حوزه مطالعات شهری و به‌ویژه مدیریت شهری بوده و بر بهتر شدن محیط زندگی و ارتقای کیفیت زندگی به‌واسطه تفکرات نو شهروندان تأکید دارد.

نظریه شهر خلاق که اولین بار توسط ریچارد فلوریدا مطرح شد، پاسخی به رشد فزاینده شهرنشینی و مشکلات ناشی از آن بود. دیگر نمی‌توان با پارادایم‌ها

و راه حل‌های قدیمی، برای ساکنان شهر برنامه ریزی و مدیریت کرد و نیازهای انسانی و فرهنگی آن‌ها را ارضا کرد. نظریه شهر خلاق با تأکید بر ابعاد فرهنگی و توجه به خلاقیت و استعداد‌های شهروندان، تنوع عقیده و فکرها، زیست‌پذیری بالای شهر و گسترش فرهنگ بومی و محلی، زندگی را برای شهروندان لذت بخش می‌نماید. مقاله حاضر به روش توصیفی و تحلیلی به بررسی نظریه شهر خلاق از منظر اندیشمندان حوزه شهری، شاخص‌های ارزیابی و

استراتژی‌های به‌کارگیری در شهر خلاق می‌پردازد. این ایده برای مدیران، برنامه ریزان و شهرسازان باعث گسترش افق دید و تحلیل راهکار در مواجهه با مسائل شهر می‌شود و به تنوع علائق و عقاید در پهنه شهر احترام می‌گذارد (عربیون و همکاران، ۱۳۹۵: ۱). شهر

خلاق نه تنها فضایی است که در آن خلاقیت رشد می‌کند، بلکه سازماندهی و مدیریت آن به‌طور خلاقانه طرح ریزی می‌شود. وجود زیرساخت‌های فرهنگی و اقتصادی، رهبری خلاقانه و نقش افراد خلاق و نوآور

از جمله امکانات زیرساختی جهت رونق و توسعه پایدار شهری است (عربیون و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱).

شهر خلاق به معنای شهروندان خلاق نیز می‌باشد. محیط شهری باید از شرایطی برخوردار باشند که

بتوانند این سرمایه‌ها را جذب کرده و حفظ نمایند و از آن‌ها در طراحی و اجرای برنامه‌های توسعه شهر

استفاده کنند (عربیون و همکاران، ۱۳۹۵). در این زمینه می‌توان اذعان داشت که شهرهای خلاق را می‌توان

پیش در آمد رسیدن به توسعه فرهنگی- اجتماعی دانست به‌گونه‌ای که تحقق مؤلفه‌ها، شاخص و

ویژگی‌های شهرهای خلاق می‌تواند منجر به ایجاد توسعه فرهنگی و در ادامه آن توسعه اجتماعی شود.

شهر خلاق، یک شهر نیرومند از لحاظ یادگیری فرهنگی و بین فرهنگی است. در این شهر، هر شهروند

به استفاده از ظرفیت‌های علمی، فنی، هنری و فرهنگی خود اطمینان خاطر دارد (ابراهیمی، ۲۰۰۸: ۶۵)

نظریه شهر خلاق سعی دارد تا کیفیاتی را شرح دهد که تصویر ذهنی یک شهر را برای شهروندان، زیباتر و

خاطره آن را ماندگارتر بنماید. در این نظریه خلاقیت به‌عنوان جزئی از هوش عمومی سنجیده می‌شود و

در نتیجه افزایش توان نوآوری و تولید دانش در این راه از جمله شاخص‌های سنجش میزان پیشرفت اجتماعی

به‌حساب می‌آید (اکبری مطلق، ۲۰۱۳: ۴)

شهر خلاق، شهری است که به دلیل اهمیت زیبایی‌شناختی و توانایی آن برای پرورش قوه ادراک و ارتباطات مورد احترام است؛ جایی که تنوع فرهنگی

غنیمت شمرده‌شده و بیان خلاقیت در تمام اشکال آن مورد تشویق قرار می‌گیرد. مردم می‌توانند در زندگی روزمره خود از فعالیت‌های خلاق لذت ببرند (داکسبری، ۲۰۱۰: ۷۶).

ریچارد فلوریدا نظریه پرداز شهر خلاق معتقد است شهرها ظرف بروز خلاقیت بوده و همیشه چرخه‌های

حرکت، تمرکز و هدایت انرژی خلاق بشر بوده‌اند (شمسی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۲۵)

در شهر خلاق، هدف ارائه طرح‌ها و روش‌های نوین جهت رسیدن به توسعه پایدار و افزایش کارایی

عملکرد شهر در راستای تسهیل رفاه، خوشبختی و سعادت می‌باشد. ذکر این نکته مهم است که در شهر

خلاق اگر چه به قشر خلاق و هنرمند و فرهنگی توجه ویژه‌ای می‌شود، اما در شهر خلاق زمینه سازی

و بستر لازم بروز خلاقیت برای همه شهروندان و همه ذی‌نفعان دیگر فراهم می‌گردد (خلیلیان، ۱۳۹۶).

مؤلفه‌ها، ویژگی‌ها و اصول شهرهای خلاق

یکی از سؤالاتی که در ادبیات شهرهای خلاق همیشه مورد توجه اندیشمندان و مدیران بوده این است که

شهرهای خلاق بایستی دارای چه مؤلفه‌ها، ویژگی‌ها و اصولی باشند تا بتوان آن را از سایر شهرها متمایز

نمود. در جدول (۲) برخی از این مؤلفه‌ها و ویژگی‌ها بیان شده است.

شاخص‌های شهر خلاق

به‌طور کلی شاخص‌های شهر خلاق ساز و کاری فراهم می‌کنند تا برنامه ریزان شهری بتوانند با استفاده

از آن موقعیت شهر خود را در میان شهرهای دیگر مشخص نموده و با تمرکز روی نقاط ضعف خود

زمینه‌های توسعه بیشتر خلاقیت شهر خود را فراهم آورند.

1. Ibrahimi
2. AkbariMotlagh

جدول شماره (۱): ابعاد و مؤلفه‌های توسعه فرهنگی

منبع	بعد کیفی	بعد کمی
جوادی، ۱۳۸۴ قلی زاده، ۱۳۹۲ واعظ زاده و دیگران، ۱۳۹۴ بیک محمدی و همکاران، ۱۳۹۶ نجف بیگی و عزیز آبادی، ۱۳۸۷ پهلوان، ۱۳۷۸ حاج کاظمیان، ۱۳۸۷ چلبی، ۱۳۷۵	<ul style="list-style-type: none"> ● عقل‌گرایی و اهمیت دادن به نقش عقل ● تغییرات فکری، بینشی و رفتاری ● تقویت هویت‌های دینی و فرهنگی ● تقویت صنایع فرهنگی و هنری ● پاسداری از آداب و رسوم ● پاسداری از زبان ● پاسداری از ارزش‌ها ● پاسداری از میراث فرهنگی ملموس و ناملموس ● نگاه مثبت به دنیا و امور دنیوی ● مشارکت فرهنگی و هنری ● رویکرد تعاملی با دیگر فرهنگ‌ها ● امکان دسترسی به منابع اطلاعاتی ● باور به آزادی بیان 	<ul style="list-style-type: none"> ● افزایش شمارگان کتاب ● تأسیس کتابخانه‌ها ● افزایش تیراژ روزنامه‌ها و نشریات ● تأسیس فضاهای فرهنگی و هنری (موزه‌ها و سینما، تئاتر و...) ● مصرف کالاها و خدمات فرهنگی و هنری ● تقویت رسانه‌های محلی ● بهره‌وری امور فرهنگی و هنری ● نیروی انسانی فرهنگی و هنری ● فعالیت‌های اقتصادی فرهنگی و هنری ● پژوهش‌های فرهنگی و هنری ● تأمین تجهیزات فرهنگی و هنری ● تأمین بودجه فرهنگی و هنری

بسیاری از شاخص‌های موجود را می‌توان در دو شاخص طبقه‌بندی نمود (عربیون و همکاران، ۱۳۹۵):
الف: موجودی خلاق: شاخص‌های مبتنی بر خلاقیت و فرهنگ

این شاخص که نمونه کار ریچارد فلوریدا و همکارانش است بر این فرض استوار می‌باشد که طبقه خلاق از مهاجران با جذب فرهنگی و به‌وسیله جوامعی که

تنوع ارزش، باز بودن و تحمل دارند، جذب شهرها می‌شوند. این شاخص در تلاش برای اندازه‌گیری طراوت و چالاکی بخش خلاق در شرایط تولید، اشتغال، مشارکت و استعداد است.

ب: جریان خلاق^۱: شاخص‌هایی که به‌طور عمده روی وضعیت جهانی، ادغام جهانی و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات متمرکز می‌کند.

این شاخص نمونه شاخص‌های شهرهای برتر جهانی است که به مقایسه کردن (هر چند غیر دقیق) شاخص‌های شهر خلاق نماید دارند. در حالی که خود را برای پوشش منابع وسیع‌تری از شهر از جمله

1. Creative Stocks
2. Creative Flows

3. Hartley

از دیدگاه هاسپرز^۱ (۲۰۰۵) شهرهای خلاق شامل دسته بندی‌های ذیل می‌باشد:

شهرهای تکنولوژیکی - نوآور:

چنین مکان‌هایی به‌عنوان زادگاه توسعه فناوری‌های جدید و حتی گاهی به‌عنوان مراکز تحولات واقعی فناوری عمل کرده‌اند.

شهرهای فکری - فرهنگی:

این شهرها در دوره‌هایی از تاریخشان شاهد مجادله بین محافظه کاران و گروه‌های کوچکی از رادیکالیست‌ها (که به نوآوری تمایل داشتند) بودند. نتیجه این مبادله‌ها و عکس‌العمل‌های اخلاقی بود که عمدتاً توسط اندیشمندان، فیلسوفان و هنرمندان رخ داده است. این انقلاب خلاق عمدتاً به‌عنوان راهنمای جاذب برای شهر عمل می‌کرد. از نمونه‌های تاریخی آن می‌توان به شهرهای لندن (تئاتر) و پاریس (نقاشی) در قرن هجدهم و شهرهای دانشگاهی همچون کمبریج به‌عنوان نمونه‌های معاصر فکری - فرهنگی شهر دانش اشاره کرد.

شهرهای فرهنگی - نوآورانه:

در واقع این نوع شهرها فرهنگ و فناوری را باهم ترکیب می‌کنند. این نوع شهرها در گذشته از صنایع به‌اصطلاح فرهنگی همچون صنعت فیلم هالیوود و یا مد در پاریس و میلان حاصل شده‌اند (هاسپرز، ۲۰۰۵)

شهرهای خلاق و توسعه فرهنگی

با توجه به جداول (۱)، (۲) و (۳) و می‌توان رابطه شهرهای خلاق و توسعه فرهنگی را به شرح ذیل بیان نمود:

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این پژوهش سعی بر آن شد تا با مرور ادبیات توسعه

۱۱- دولت و مقررات

۱۲- فعالیت‌های کسب و کار و اقتصاد

۱۳- کارآفرینی

۱۴- نوآوری و تحقیق و توسعه (R & D)

۱۵- تکنولوژی و فناوری اطلاعات و ارتباطات

۱۶- محیط زیست و اکولوژی

انواع شهرهای خلاق

در تعریف شهرهای خلاق، دو دیدگاه در ارتباط با اهداف و استراتژی‌های آن وجود دارد.

دیدگاه اول با اهداف اقتصاد محلی به شهر خلاق توجه دارد و تأکید بر تولید محصولات و خدمات، مبتنی بر قابلیت‌ها و استعدادهای بالقوه شرکت‌ها و صنایع محلی دارد که با حمایت از فرهنگ خلاقیت و صنایع خلاق، چرخه فرآیند خلاقیت انجام می‌شود و منجر به محصولات و خدمات قابل فروش می‌گردد.

دیدگاه دوم با اهداف وسیع‌تر که بالا بردن کیفیت زندگی شهری است به شهر خلاق توجه دارد و تأکید بر بهبود شاخص‌هایی چون ارتقا فرهنگ، آموزش، اقتصادی - اجتماعی شهری دارد که با حمایت از

فعالیت‌هایی در جهت افزایش جذابیت شهری، برای شهروندان، نخبگان محلی و غیر محلی و گردشگران، چرخه فرآیند خلاقیت انجام می‌شود و منجر به محصولات و خدمات قابل مصرف برای شهروندان محلی و دیگر افراد می‌گردد.

با توجه دیدگاه‌های مطرح شده فوق، مدیران شهرهای خلاق باید به ترکیب مناسبی از منابع بومی و غیربومی، برای رسیدن به اهداف شهر خلاق توجه ویژه‌ای بنمایند. رعایت این مطلب موجب مزیت رقابتی پایدار شهرهای خلاق در مقایسه با دیگر شهرها می‌شود. در تعیین شاخص‌های شهر خلاق، نکات فوق مورد توجه قرار می‌گیرند (خلیلیان، ۱۳۹۶)۰

1. Hospers

جدول شماره (۲): مؤلفه‌ها و ویژگی‌های شهرهای خلاق، (منبع: عربیون و همکاران، ۱۳۹۵: ۴)

مؤلفه‌ها	تعریف	ویژگی‌ها
تمرکز	خلاقیت شهر در وهله اول به حضور قابل توجه جمعیت در یک مکان معین بستگی دارد. تمرکز جمعیت گستره وسیعی از روابط انسانی را پدید می‌آورد که از این طریق حجم زیادی اطلاعات و افکار گوناگون مبادله می‌شود. همچنین تمرکز تنها افزایش تعداد مردم نیست، بلکه بیشتر شدن تعاملات آن‌هاست. تمرکز جمعیت بیشتر مردم در یک مکان مشخص منجر به ملاقات‌های مکرر و ارتباط میان افراد و در نتیجه تولید ایده‌های جدید می‌شود.	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز جمعیتی - برقراری تعاملات و روابط اجتماعی - تولید ایده‌های جدید - ایجاد مکانی مطلوب
تنوع	در بحث خلاقیت شهری، تنوع نه تنها در تعداد شهروندان، دانش و مهارت‌ها و فعالیت‌هایشان، بلکه در پروژه‌های شهری، مانند طرح‌های ساختمانی نیز در نظر گرفته می‌شود. در شهری با این ماهیت، همه گونه فرصت مناسب برای شهروندان به‌منظور تعامل اجتماعی باهم مبادله اطلاعات، دستیابی به عقاید تازه و نوآوری‌ها وجود دارد. تنوع ساکنین محلی، تعاملات بیشتری را می‌طلبد که خود ایده‌های جدیدی را تولید می‌کند. عملاً نواحی شهری دارای تنوع در ایالات متحده و اروپا، نسبت به شهرهای همگن (از نظر اقتصادی، اجتماعی و فضائی) نرخ رشد بالاتری می‌طلبند.	<ul style="list-style-type: none"> - تنوع در کاربران مطلوب - تنوع در پروژه‌های شهری - تبادل اطلاعات - برقراری تعاملات اجتماعی - دستیابی به ایده‌های جدید
تحرك	در دوره بحران، مجادله و آشفتگی شهرها بیشتر خلاقیت را از خود نشان می‌دهد و برخی‌ها این پویایی و تحرك را به‌عنوان موقعیتی خارق‌العاده برای خلاقیت شهری قلمداد می‌کنند. اساس این عامل پیدایش نوسانات کوچکی است که می‌تواند تغییرات متعددی ایجاد نماید. در واقع ناپایداری باعث می‌شود که شهر خود را در موقعیت حساس ببیند و خواه ناخواه به سمت خلاقیت هدایت شود. (هاسپرز، ۱۳۹۰)	<ul style="list-style-type: none"> - فراهم نمودن زمینه بروز خلاقیت - برنامه ریزی برای وقوع تحرك شهری - استفاده از بحران‌ها و نوسانات به‌عنوان یک فرصت برای انجام خلاقیت

فرهنگی و شهرخلاق، رابطه بین عناصر و مؤلفه‌های آن تبیین گردد و از آنجا که توسعه فرهنگی یک پدیده چند وجهی، وسیع و همه جانبه است، به نظر می‌رسد ایجاد شهرهای خلاق به در بعد کوچک‌تر بتوانند زمینه تحقق توسعه فرهنگی را فراهم نمایند.

از این جهت می‌توان نقش مؤلفه «تمرکز» در شهرهای خلاق را این گونه تفسیر نمود که تمرکز جمعیتی و برقراری تعاملات و روابط اجتماعی در شهرهای خلاق، باعث به وجود آمدن نیاز به ایجاد فضاهای فرهنگی، آموزشی و هنری همچون کتابخانه‌ها، موزه‌ها و سینما، تئاتر و...، تأمین تجهیزات فرهنگی، هنری و نیز تربیت و آموزش نیروی انسانی مورد نیاز برای اداره و استفاده از این اماکن شده و در نهایت می‌تواند منجر به افزایش مشارکت فرهنگی، تقویت هویت‌های

فرهنگی و پاسداری از ارزش‌ها، آداب و رسوم و فرهنگ این شهرها شود.

مؤلفه دیگر شهرهای خلاق «تنوع» بوده که شامل تنوع در کاربران مطلوب، تنوع در پروژه‌های شهری، تبادل اطلاعات و برقراری تعاملات اجتماعی جهت دستیابی به ایده‌های جدید است. در این راستا ویژگی‌های این مؤلفه ضرورت تولید و افزایش کتاب، روزنامه‌ها و نشریات و نیز تأسیس فضاهای فرهنگی و هنری مناسب جهت چنین کالاها و خدمات فرهنگی را ایجاب می‌نماید.

نتیجه چنین اقداماتی را می‌توان در افزایش مشارکت فرهنگی، تقویت رسانه‌های محلی و پاسداری از میراث فرهنگی ملموس و ناملموس، همچنین دسترسی به منابع اطلاعاتی آزاد و آزادی بیان به‌طور ملموس

جدول شماره (۴): رابطه شهرهای خلاق و توسعه فرهنگی

مؤلفه‌های شهرهای خلاق	ویژگی‌های شهرهای خلاق	بعد کمی توسعه فرهنگی	بعد کیفی توسعه فرهنگی
<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز جمعیتی - برقراری تعاملات و روابط اجتماعی - تولید ایده‌های جدید - ایجاد مکانی مطلوب 	<ul style="list-style-type: none"> - تأسیس کتابخانه‌ها - تأسیس فضاهای فرهنگی و هنری (موزه‌ها و سینما، تئاتر و...) - نیروی انسانی فرهنگی و هنری - تأمین تجهیزات فرهنگی و هنری - تأمین بودجه فرهنگی و هنری 	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت هویت‌های دینی و فرهنگی - پاسداری از آداب و رسوم - پاسداری از زبان - پاسداری از ارزش‌ها - مشارکت فرهنگی و هنری 	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز
<ul style="list-style-type: none"> - تنوع در کاربران مطلوب - تنوع در پروژه‌های شهری - تبادل اطلاعات - برقراری تعاملات اجتماعی - دستیابی به ایده‌های جدید 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش شمارگان کتاب - افزایش تیراژ روزنامه‌ها و نشریات - تأسیس فضاهای فرهنگی و هنری (موزه‌ها و سینما، تئاتر و...) - مصرف کالاها و خدمات فرهنگی و هنری - تقویت رسانه‌های محلی 	<ul style="list-style-type: none"> - پاسداری از میراث فرهنگی ملموس و ناملموس - مشارکت فرهنگی و هنری - رویکرد تعاملی با دیگر فرهنگ‌ها - امکان دسترسی به منابع اطلاعاتی - باور به آزادی بیان 	<ul style="list-style-type: none"> - تنوع
<ul style="list-style-type: none"> - فراهم نمودن زمینه بروز خلاقیت - برنامه ریزی برای وقوع تحرک شهری - استفاده از بحران‌ها و نوسانات به‌عنوان یک فرصت برای انجام خلاقیت 	<ul style="list-style-type: none"> - تأسیس فضاهای فرهنگی و هنری (موزه‌ها و سینما، تئاتر و...) - تقویت رسانه‌های محلی - بهره‌وری امور فرهنگی و هنری - نیروی انسانی فرهنگی و هنری - فعالیت‌های اقتصادی فرهنگی و هنری - پژوهش‌های فرهنگی و هنری - تأمین تجهیزات فرهنگی و هنری - تأمین بودجه فرهنگی و هنری 	<ul style="list-style-type: none"> - عقل‌گرایی و اهمیت دادن به نقش عقل - تغییرات فکری، بینشی و رفتاری - تقویت صنایع فرهنگی و هنری - نگاه مثبت به دنیا و امور دنیوی - مشارکت فرهنگی و هنری - رویکرد تعاملی با دیگر فرهنگ‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - تحرک

مشاهده نمود. در پایان محقق به این نتیجه رسید که اگرچه شهرهای مؤلفه دیگر شهرهای خلاق «تحرک» است. این مؤلفه شامل فراهم نمودن زمینه بروز خلاقیت، برنامه ریزی برای وقوع تحرک شهری، استفاده از بحران‌ها و نوسانات به‌عنوان یک فرصت برای انجام خلاقیت و.. می‌باشد که نتیجه آن می‌تواند تأسیس فضاهای فرهنگی، تربیت نیروی انسانی فرهنگی و افزایش بهره‌وری امور فرهنگی و هنری، همچنین انجام پژوهش‌های مرتبط با امور فرهنگی و انجام فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با این امور باشد. همچنین عقل‌گرایی و اهمیت دادن به نقش عقل در تصمیم‌گیری‌ها، تغییرات فکری، بینشی و رفتاری، تقویت صنایع خلاق و.. از محصولات این رویکرد خواهد بود.

فهرست منابع

— بهرام زاده، حسینعلی (۱۳۸۲). توسعه پایدار. ماهنامه تدبیر. شماره ۱۳۴. تیرماه ۱۳۸۲: ۴۲-۳۵.

— خلیلیان، ابراهیم (۱۳۹۶). شهر پایدار هوشمند.

- و توسعه ناحیه‌ای. شماره ۱۷۷: ۸-۱۵۷ و واعظ زاده، ساجده؛ اسدالله نقدی و علی ایاسه (۱۳۹۴). «مؤلفه‌های پایداری اجتماعی در برنامه‌های توسعه ایران». مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران. سال ۷، شماره ۲، بهار ۱۳۹۴: ۵۹-۴۵.
- AkbariMotlagh, M. (2013). Creative aspects of the theory and its impact on sustainable urban development with an emphasis on international experiences. National Conference on sustainable architecture and urban development, enterprise structures desert, Bukan, Iran. (In Persian)
- Barron, L. & Gauntlett, E. (2002). Social sustainability, WACOSS.
- Boyd Cohen(2012). What exactly is a smart city? Via: Co.Exist, December 12, <http://tip-strategies.com/blog/2012/12/what-exactly-is-a-smart-city/>
- Duxbury, N. (2010). Creative cities in Canada. Translator: Farzinpak, Sh. Municipal educational research journal, 100, 76- 83. (In Persian)
- GhafeleMobarakeh, P. (2013). Etymology and terminology creativity. First National Conference on Shhrkhlaq: ideas and challenges in Iran, Qeshm, Iran. (In Persian)
- Ghorbani, R. Hossein-Abadi, S. & Turani, A. (2013). Creative cities, cultural approach in urban development. Arid regions Geographic Studies, 3 (11), 1-18. (In Persian)
- Hartley, John, Jason Potts, and Trent Mac- سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری اصفهان، اصفهان: انتشارات جنگل جاودانه.
- زمانی، لیلا و زهرا جواهریان (۱۳۹۴). «کنکاشی بر روند تحولات شاخص‌های پایداری در نظام بین‌المللی». فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست. دوره ۱۷، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۴: ۲۰۲-۱۸۳.
- سازمان ملل متحد (۱۳۹۶). دگرگون ساختن جهان ما: دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار. ترجمه: مهرناز پیروزی. قابل دسترس در: <https://www.sdg.un.org.ir/images/Documents.pdf>
- شمسی، خضر، کرکه آبادی، زینب، کامیابی، سعید. (۱۳۹۷). مروری بر مفهوم شهرخلاق با تأکید بر سنجش وضعیت خلاقیت شهری) نمونه موردی: مناطق ۳ گانه قزوین. مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۱۳ شماره ۲، تابستان ۱۳۹۷: ۴۲۵-۴۴۱
- عربیون ابوالقاسم؛ علی عبدی جمایران و محسن نورعلی (۱۳۹۵) «مبانی و راهبردهای شهر خلاق در یک نگاه». اولین همایش ملی اقتصاد خلاق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب، قابل دسترس در: <https://www.civilica.com/Paper-NCCEW01.html>. ۰۰۲_NCCEW01
- عزیزی، ابوطالب و سارا سیدین هاشمی (۱۳۹۵). «بررسی عوامل مؤثر بر توسعه اجتماعی اقتصادی در شهر اصفهان». فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر. سال ۱۰، شماره ۱، پیاپی ۳۲، بهار ۱۳۹۵: ۵۰-۲۷.
- قرخلو، مهدی و سید هادی حسینی (۱۳۸۵). «شاخص‌های توسعه پایدار شهری»، مجله جغرافیا

- Donald. (2012), "The CCI Creative City Index 2012." Cultural Science Journal 5(1):138
- Hospers, G.J. Dalm, V.R, (2005). How to create a creative city? The view of Richard Florida and Jane Jacobs: 99 7-12
- Ibrahimi, M. (2008). Creative City Summit: Implications - policies, case studies of successful and unsuccessful cities. Tehran Urban Planning Center, July, Tehran: Niavaran Community center. (In Persian)
- Khosropour, S. Garmsiri, M. (2012). Space creative foresi ght and the next window. Third Executive Management Conference, the conference hall of the National Library, Tehran, Iran. (In Persian)
- OECD. (2001). The DAC guidelines, strategies for sustainable development. OECD Development Assistance Committee: DOI: 10.1787/9789264194762-

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی